EZÜSTTÁLKA EGY KORA AVAR KORI SÍRBAN BONYHÁDRÓL

K. TÓTH GÁBOR*

Jelen tanulmány a Bonyhádtól (Tolna megye) északra fekvő Szöcske-szántók dűlőben talált kora avar korra keltezhető, viszonylag gazdag melléklettel bíró sírnak és mellékleteinek a leírását tartalmazza. A temetkezés idejét a sírból előkerült leletek alapján a kora avar korra, a 6. század végére – 7. század elejére lehet tenni. A leletegyüttesben a tarsolyzáróként szolgáló egykori bizánci füstölőhöz tartozó elem és az ezüstcsésze a Balkán bizánci térségből, egy kirabolt templom felszereléséből származhat és egy olyan személy leletegyütteséhez tartozhatott, aki maga is részt vett az avarok balkáni hadjárataiban, vagy ilyen személyekkel kapcsolatban állt.

Kulcsszavak: avar, sír, késő antik toreutika, ezüstitál, bizánci kis tárgy, tegez, nyílhegyek

Presented and discussed here is a burial with a relatively rich array of grave goods dating from the Early Avar period found in an area known as Szöcske-szántók lying north of Bonyhád (County Tolna). On the testimony of the finds recovered from the burial, the grave can be assigned to the Early Avar period, to the late 6th–early 7th century. An element taken from a Byzantine censer that was repurposed to serve as a purse clasp and the silver bowl obviously originated from a looted church in Byzantium's Balkanic province and were the possessions of a person who had participated in the Avars' Balkanic campaigns or who had contact with these individuals.

Keywords: Avar, burial, late antique toreutics, silver bowl, Byzantine small finds, quiver, arrow-heads

2018 tavaszán a Wosinsky Mór Megyei Múzeum régészei (Czövek Attila, K. Tóth Gábor), múzeumbarát fémkeresősök (Bulla László, Vincze Péter) bejelentései alapján terepszemlét tartottak a Bonyhádtól északra fekvő Szöcske-szántók dűlőben. A dűlő a Majosi-árok és az Aparhanti patak összefolyásánál található, egy Ny–K-i irányú, erősen a térszín fölé emelkedő félszigeten, 110–130 méteres tengerszint feletti magasságon (1. kép). A lelőhelyen több korszak anyaga is fellelhető a római kortól kezdve az újkorig. IV. századi római érmék, avar kori szíjvég, III. Béla rézből vert tálkapénze, török kori akcsék, III. Ferdinánd dénárja és III. Zsigmond lengyel király garasa került be a múzeumba, műszeres felderítés során. A dűlőben található egyik mezsgyeárok aljából egy 6. század végére – 7. század elejére keltezhető sír került elő.

A sír leírása

Férfi, adultus,¹ a váz nyújtott háton fekvő, deréktól lefelé bolygatott. Lekerekített téglalap alaprajzú sír, a két vége lemélyített (2–3. kép). Sír hossz: 206 cm; sírszélesség: 58 cm; sírmélység: 50 cm. Tájolás: NyDNy–KÉK, 84–264°.

A koponyától balra ezüstitálka (1. mell.), az álkapocstól jobbra bronzveret töredéke (2. mell.), az álkapocstól jobbra csontfésű töredéke (3. mell.), a bal felkartól balra, 30 cm-rel magasabban, 3 db nyílhegy (4. 1–3. mell.), a bal felkartól balra, 30 cm-rel magasabban, 8 db tegezveret és 1 tegezzáró csat (5. 1–2. mell.), a bal könyök belső oldalán bronz szíjvég töredéke (6. mell.), a bal csípőlapát felett tegezveret töredéke (7. mell.), a jobb medencelapát felett vascsat (8. mell.), a jobb medencelapáton vascsat (9. mell.), a jobb meden-

* Kézirat beérkezett: 2020. március 3. Kézirat elfogadva: 2020. június 27.

* K. Tóth Gábor: Wosinsky Mór Megyei Múzeum, 7100 Szekszárd, Szent István tér 26., e-mail: k.toht.gabor@wmmm.hu

¹ Az elhunyt korának és nemének meghatározását Mende Balázs Gusztávnak ezúton köszönöm.

1. kép. A Bonyhád-Szöcske-szántók lelőhely helyzete

Fig. 1. Location of the Bonyhád-Szöcske-szántók site

celapát alsó felén tarsolyzáró (10. mell.), a jobb medencelapát alatt egyben szíjvég, bronztárgy, csiholó vas-bronzlemez, kovakő (11. 1–4. mell.), a jobb medencelapát alatt vaskés töredéke (12. mell.), a jobb medencelapát alatt vascsiholó töredéke (13. mell.), a combcsontok között tegezveret rögzítőszegecse (14. mell.), a bal medencelapát külső oldalánál lemezes nagyszíjvég (15. mell.), az északi sírfal oldalában a sír alsó harmadában római kori érme (16. mell.). Szórványok a váz felszedését követően kerültek elő. A sírgödör középső részén, gyöngy (17. 1. mell.) és egy tegezveret (17. 2. mell.).

Leletek

1. Ezüsttál (4–5. kép).² A tál félgömb alakú, vékony, milliméternél is keskenyebbre kikalapált ezüstlemezéből készült. A perem alatt két sávban trébelt sordísz fut körbe. A felső sávban félgömb vagy tojás alakú minta látható. A félgömböket egymásra csúsztatták, egymást negyedrészen kitakarják, így valójában félhold alakúnak látszanak. Ezeket a mintákat a belső oldalról kalapálták ki, a tál külső oldalán domborodnak. Az alsó sávban enyhén

rombusz alakú mintasor látható, amely szinte összeér a felső sávban található mintákkal. Ezeket az elemeket a felső sorral ellentétben kívülről kalapálták be, a tál belső oldalán domborodnak. Súly: 37,268 g; Átm.: 12,6 cm; Magasság 5,2 cm.

2. Bronz verettötredék (6. kép 27). Lapos „U” alakú rögzítőkapocs, amorf alakú bronzötredékkel. H.: 1,9 cm. Talán a tegezveretek közé sorolható, mely állatjárás során került el az eredeti helyéről.

3. Csontfésű töredék (6. kép 1). Töredékes csontlapocsk a fésű fogainak indításával, vasszegeccsel és egy kis bronz pálcattal. H.: 2 cm. Csak a vasszegecs körüli csontlap maradt meg.

4. Nyílhegyek, 3 db (6. kép 16–17, 30). A sírgödör É-i oldalánál a váll magasságában, a sírgödör aljánál 30 cm-rel magasabban 3 db összekorrodódott nyílhegy került elő.

4.1. Nyílhegy. Háromélű, levél alakú, nyéltüskés, íves pengéjű/vágóélű nyílcsúcs. H.: 12,2 cm (a levél h.: 6,1 cm; köpű h.: 6,1 cm); legnagyobb szélessége (az alsó harmadában): 2,2 cm.

4.2. Nyílhegy. Háromélű, nyéltüskés, tompaszögű nyílhegy. A vágóél és a váll tompaszögét zár be. A váll vonala csaknem párhuzamos a nyílcsúcs tengelyével. H.: 8,7 cm (a levél h.: 6 cm; köpű h.: 2,7 cm); legnagyobb szélessége (a felső negyedben): 2,6 cm.

4.3. Nyílhegy. Lapos, kétélű, levél alakú, erősen hiányos nyílhegy. A vágóél hegyesszögű, a váll íves. H.: 5,8 cm; legnagyobb szélessége (az alsó harmadban): 4,2 cm.

² Csiszér Antalnak a tárgyraizok, Retkes Tamásnak a fényképek elkészítését, Vicze Lászlónak a táblák szerkesztését ezúton köszönöm.

2. kép. Bonyhád-Szőcske-szántók. A leletmentés során kibontott sír. (Fotó: K. Tóth Gábor)

Fig. 2. Bonyhád-Szőcske-szántók. The grave unearthed during the rescue excavation. (Photo: Gábor K. Tóth)

5. Tegezveretek, tegezzáró csat (6. kép 18–25, 28).

5.1. Tegezveret (8 db), bronzlemezről préselt, gömb-sordíszes, közepén félgömbbel díszített, tegezveret, „U” alakú rögzítőszegecsekkel. Átm.: 2 cm.

5.2. Tegezzáró csat. Egytagú, címer/pajzs alakú csat, rövid csattesttel, széles, ovális formájú csatfejjel, két rögzítőszegecsel. H.: 2,6 cm; legnagyobb sz.: 1,9 cm.

6. Bronz szíjvég (6. kép 5). Bronzból készült szíjvég oldalmerevítő pálcáttagja. A lemezek hiányoznak. H.: 4,2 cm.

7. Tegezveret (6. kép 6). Bronzlemezről préselt, gömb-sordíszes, közepén félgömbbel díszített tegezveret töredék, „U” alakú rögzítőszegecsel.

8. Vascsat (6. kép 2). Lant alakú vascsat töredéke. H.: 3,6 cm.

9. Vascsat (6. kép 3). Téglalap alakú vascsat. H.: 3,7 cm; sz.: 2,8 cm.

10. Tarsolyzáró (6. kép 9). Sárgarézről öntött, elnyúlt, piskóta alakú, közepén kiszélesedő, tarsolyzáró, végei körívesek és átlukasztottak. H.: 13,3 cm; legnagyobb sz.: 1,3 cm.

11. Szíjvég, bronztárgy, csiholó vas-bronzlemez és kovakő

11.1. Szíjvég. Lemezes, széles bronz szíjvég, felső végét pánt fogja körbe. H.: 3,1 cm; sz.: 2,4 cm (6. kép 12).

11.2. Bronztárgy. Lapított gömb alakú bronztárgy, közepén letört pálcáttaggal. Valószínűleg egy római kori fibula letört gombja lehet. Átm.: 1,5 cm (6. kép 13).

11.3. Csiholó vas. Enyhén ívelt hátú, a két vége elkeskenyedik és visszahajlik. A hát belső íve csúcsos. H.: 10 cm; legnagyobb sz.: 3,6 cm. Bronzlemez. Lapos, palástos bronzlemez teljesen összekorrodálódva a csiholó vassal. H.: 2,2 cm; sz.: 2 cm. A bronzlemez egy bronz pálcáttagot vesz körül (6. kép 14–15).

11.4. Kovakő (2 db). Szürke színű ötszögletű, limnokvarcit, vasrozda foltokkal. H.: 3,7 cm; sz.: 2 cm. Sárga színű, amorf alakú limnokvarcit. H.: 2,6 cm; sz.: 1,8 cm.

12. Vaskés (6. kép 29). Felső nyélállású vaskés töredéke. A nyéltüske rövid, vastag. H.: 4,7 cm; sz.: 1,1 cm.

13. Vastárgy (6. kép 14). Töredékes vastárgy. Restaurálás közben a vascsiholóhoz lett hozzáragasztva, egyéltelműen ennek a részét képezte, valószínűleg a sírbrálás során tört le. H.: 2 cm; sz.: 1,3 cm.

14. Bronztárgy (6. kép 7–8).

14.1. Rögzítőszegecs, lapos „U” alakú. H.: 1,6 cm. Hossza megegyezik a tegezrögzítők hosszával.

14.2. Pálcáttag, lapos „L” alakú. H.: 2 cm. Az egyik szíjvég oldalmerevítőjének a töredéke.

3. kép. Bonyhád-Szőcske-szántók. A leletmentés során kibontott sír rajza és a leletek helyzete. (Rajz: Vicze László)

Fig. 3. Bonyhád-Szőcske-szántók. Drawing of the tomb unearthed during the rescue and the position of the finds. (Drawing: László Vicze)

15. Bronz nagyszíjvég (6. kép 4). Lemezes, oldalpalcás, bronz nagyszíjvég. H.: 8,7 cm; sz.: 2,2 cm.

16. Bronz érme (6. kép 10). Római kori, teljesen lekopott bronzérme. Átm.: 2,2 cm.

17.1. Gyöngy (6. kép 11). A csontváz felszedését követően a sír középső részén egy lapított gömb alakú gyöngy került elő. Átm.: 1,2 cm; v.: 0,7 cm; furat átm.: 0,3 cm.

17.2. Tegezveret (6. kép 26). Bronzlemezről préselt, gömbsordízes, közepén félgömbbel díszített tegezveret, „U” alakú rögzítősegeccsel. Átm.: 2 cm. A tegezveretek sorába illik. A sírrablásnál vagy állatjárás során kerülhetett el az eredeti helyéről.

A leletanyag értékelése

Ezüsttálka

A vékony lemezről készült bonyhádi ezüst-edény gömbszelet formája a késő római largitio-csészék alakját őrzi, a tálka lelőköörülményei azonban későbbi készítésre és földbe kerülésre utalnak. A perem alatt domborított díszítésként tojássor és alatta négyszögletes, rombusz alakú minta fut körbe, amelyeket valamilyen megmunkáló padon verhettek rá. A vékony ezüstlemez fára vagy bőrre is erősíthették, s a domborított minta a lemez rögzítését, a felső rész merevítését segíthette elő. Az ezüstedény kialakításának és megmunkálásának alacsony színvonala alapján provinciális mester terméke volt. A tálka hajlékonysága miatt csak abban az esetben volt alkalmas ivásra, étkezésre, ha bőrre vagy fára erősítették.

A félgömb alakú, ezüstről készült edények az I. századtól ismertek voltak a Római Birodalom és a Barbaricum területén. Ez az egyszerű forma, hosszú ideig élő típus, a 6–7. századi európai leletegyüttesekben is előfordul. Gyakran a párban talált ivócsészék az előkelők körében az itatószokások vagy a közösségi rítus tanúi voltak. A bonyhádi tálhoz a Kárpát-medencei fém-edények közül leginkább az 5. századi aquincumi kincslelet ezüstcsészéi hasonlíthatók, amelyek még őrzik a largitio-csészék félgömbös formáját.³ Feltehetően a bonyhádi tálka is egy 4–5. századi hasonló alakú fém- vagy üvegedény utánzata lehetett. Hasonló formák megtalálhatók a 7. századi kuczurmarei (ma Velikij Kučurov, Ukrajna) leletben is.⁴ A Kárpát-medencei 6–10. századi különböző eredetű fém-edényeket a nagyszentmiklósi kincsről írott monográfiájában Bálint Csanád gyűjtötte össze. Az avar kori edények közül 22 db ezüstpéldány ismert, de ezek

közül egyik sem hasonlít a bonyhádi tálhoz.⁵ A bonyhádi tálát nem teljes félgömbszelet formája összeköti a 7. századra keltezhető nemesvarbóki (Zemianský Vrbovok, Szlovákia)⁶, zalesiei (Ukrajna)⁷ és kuczurmarei kincsek ezüsttáljaival is.

Nyílhegyek

Az avar kori nyílcsúcsokkal részletesen először Kalmár János foglalkozott,⁸ aki megállapította, hogy a csapott végű, illetve tompaszögű nyílhegyek kör alakú nyílásokkal nem fűtülő nyilak voltak, hanem tűzgyújtók, amellyel vadak elejtésére is alkalmasak lehetnek.⁹ Másik, máig érvényben lévő megállapítása volt, hogy a köpűs nyílhegytípusok (miniatűr lándzsaforma) Meroving, germán örökségként terjedhettek el az avarok között.¹⁰ László Gyula korábbi feltételezését, amely szerint a sírokban talált nyilak számának rangjelző szerepe lehetett, ma már nem vallja a kutatás.¹¹ A legutóbbi időkben Hergott Kristóf osztályozta a Tisza-Maros-Körös vidéken előkerült avar kori nyílcsúcsokat,¹² Michal Holeščák pedig a szlovákiai nyílcsúcsokat rendszerezte.¹³ Hergott Kristóf két főcsoportot különített el, az első főcsoportnak tekintette a nyéltűskés nyílhegyeket, a második főcsoportba a köpűs végű darabokat sorolta. Rendszerében az 1. és 2. csoport altípusai a háromélű (1.1/1.2) és kétélű (1.2./2.2) nyílcsúcsok.¹⁴

A háromélű, levél alakú, nyéltűskés, íves pengéjű/vágóélű nyílcsúcs Kalmár János gyűjtésében a levél alakú, alsó harmadában szélesedő nyílcsúcsok közé sorolható.¹⁵ Hergott Kristóf csoportosítása alapján az 1. számú bonyhádi nyílhegy leginkább a nyéltűskés főcsoport 1. alcsoportjába tartozik, ezen belül is a levél alakúak (1.1.2) közé sorolható.¹⁶ Ez a csoportosítás a pontatlan meghatározások és a pontos tipológia miatt bizonytalan. Michal Holeščák a főcsoportokat a nyílhegyek keresztmetszete alapján

⁵ BÁLINT 2004, 305–315; VIDA 2017, 169–184.

⁶ SVOBODA 1953, 33–108.

⁷ UGRIN 1987, 11–15, Fig. 1–5.

⁸ KALMÁR 1945, 283–294.

⁹ KALMÁR 1945, 284. Cs. Sebestyén Károly szerint ezekkel az átfúrt nyílhegyekkel leveleket küldtek. Cs. SEBESTYÉN 1932, 201.

¹⁰ KALMÁR 1945, 291.

¹¹ LÁSZLÓ 1955, 150. A nyílcsúcsok rangjelző szerepének cáfolatára lásd RÉVÉSZ 1991, 621; CSÍKY 2006, 115.

¹² HERGOTT 2018, 138–154; HERGOTT 2019, 31–43.

¹³ HOLEŠČÁK 2015, 299–307.

¹⁴ HERGOTT 2018, 144–145.

¹⁵ KALMÁR 1945, 288. Fehértó A 63. sz. sír; 287. 2. kép. 10. ábra.

¹⁶ HERGOTT 2019, 33; 42, 5. kép; 2. ábra.

³ VIDA 2016, 53–54; 58–59.

⁴ NOLL 1974, Abb. 56.

4. kép. Bonyhád-Szöcske-szántók. Az ezüst tálka rajza. (Rajz: K. Tóth Gábor)

Fig. 4. Bonyhád-Szöcske-szántók. Drawing of the silver bowl. (Drawing: Gábor K. Tóth)

5. kép. Bonyhád-Szöcske-szántók. Az ezüst tálka fényképe. (Fotó: Cunder Tamás)

Fig. 5. Bonyhád-Szöcske-szántók. Photograph of the silver bowl. (Photo: Tamás Cunder)

6. kép. Bonyhád-Szöcske-szántók. Leletek a sírból: 1: Két oldalas fésű töredéke; 2–3: Vas csatok; 4: Lemezes bronz nagy szíjvég; 5–8: Bronz övdísz lemezek merevítői; 9: Táská bronzzárra; 10: Római bronzérem; 11: Üveggyöngy; 12: Bronz kis szíjvég lemeze; 13: Bronz tű vége; 14: Vas tűzcsiholó; 15: Tűzkövek; 16: Vas háromszárnyú nyílcsúcsok; 18–26: A tegez bronzrozettség veretei; 27: Övveret bronz-töredéke; 28: Kis bronzcsat; 29: Vaskés töredéke; 30: Vastöredék (Rajz: Csizsér Antal)

Fig. 6. Bonyhád-Szöcske-szántók. Finds from the tomb: 1: Fragment of a two-sided comb; 2–3: Iron buckles; 4: Plate of the large bronze belt end; 5–8: Bronze belt plate stiffeners; 9: Bronze Closures of a bag; 10: Roman Bronze Coin; 11: Glass Beads; 12: Plate of the small bronze belt end; 13: Bronze pine end; 14: Iron Fire Chisel; 15: Flintstones; 16: Iron Three-Wing Arrowheads; 18–26: Bronze rosette fittings of quiver; 27: Bronze fragment of belt; 28: Small bronze buckle; 29: Fragment of iron knife; 30: Fragment of iron (Drawing: Antal Csizsér)

határozta meg: A lapos; B háromlú; C négyzetes keresztmetszetű; D kerek keresztmetszetű. Az alcsoportokat formai jegyek alapján kilenc csoportra osztotta. Ezen belüli alcsoportok legfontosabb eleme a köpüs vagy nyéltüskés kialakítás (0 és 1 kódok). Holeščák tipológiája sokkal jobban kidolgozott és jobban megfelel nyílscúcsaink osztályozásához. Ez alapján a bonyhádi 1. számú nyílhegy a B főcsoport könnyecsepp alakú alcsoportjába (II.), Michal Holeščák kódrendszere szerint BII1 típusba sorolható. Az avar nyílhegyek pontos időrend meghatározására nem alkalmasak.

A Kalmár János munkájában szereplő háromlú, nyéltüskés, tompaszögű nyílhegy (4.2)¹⁷ pontos párhuzama hiányzik Hergott Kristóf és Michal Holeščák csoportosításából. A tompaszögű deltoid alakú nyílhegyek Hergott munkájában az 1.2.2 csoportot alkotják, a hatszögletűek pedig az 1.1.4 csoportot,¹⁸ e két csoport közös metszetébe tartozik a 2. számú nyílhegyünk. Holeščák adatbázisában, leginkább az AIVa1 csoportban találunk hasonló darabokat, ezek háromlúak, deltoid alakúak és nyéltüskések, a legnagyobb szélességük a felső harmadban található.¹⁹ A hatszögletű darabok a szlovákiai anyagból hiányoznak. Tisza-Maros-Körös vidékén Szentes-Berekhát, Buzi Farkas Imre földjének 30. sírjából került elő hatszögletű nyílhegy. A temetőt a 7. század utolsó harmadára, illetve a 8. század első harmadára datálták,²⁰ de a sír É–D-i tájolása elsősorban a kora avar kor I. fázisában volt szokásban.²¹

A lapos, kétélű, levél alakú nyílhegy (4.3) töredékes, a Kalmár János féle lapos, kétélű, köpüs kialakítású nyílhegyek közé sorolható.²² Hergottnál a nyéltüskés/köpüs, kétélű, levél alakú csoportba tartozik (1/2.2.3),²³ és Holeščák AII-es típusa közé tartozna, de ez a csoport szintén hiányzik Szlovákia területéről.²⁴ Tisza-Maros-Körös vidékén Szentes, Lapistó 20. sír,²⁵ és Pitvaros, 51. sír²⁶ anyagában voltak hasonló példányok. Mindkettő a késő avar korra datált. A homokrévi/mokrini 67. sír,²⁷ melyben kétélű

levél alakú nyílhegy is volt, a 7. század elejére, első évtizedeire keltezhető.²⁸ Az ilyen típusú nyílscúcsok az avar időszakban egészében jelen voltak.

A három nyílscúcs funkciója alapján háromféle tevékenységre utal. A 4.1. számú háromlú, levél alakú nyílscúcs harcászati célú, a 4.2. számú háromlú, tompaszögű nyílhegy kisvadra történő vadászatra, a 4.3. számú lapos, kétélű, levél alakú nyílhegy pedig nagyvadra történő vadászatra volt alkalmas.

Tegez veretei és záró csatja

A kilenc darab bronzlemezből préselt, gömb-sordízes, közepén félgömbbel díszített, tegezveretet ólomba ágyazott, „U” alakú szegecskekkel rögzítettek. Ez a típus a környei avar temető rozettás tegezvereteinek a „b” csoportjába tartozik. A veretekenél a középső félgömb alakú részt, két borda veszi körül.²⁹ A környei temető a 6. század végére a 7. század első felére keltezett.³⁰

Az egytagú, címer/pajzs alakú tegezzáró csat legjobb hazai párhuzamai kora avar temetőkből kerültek elő: Csákberény-Orondpuszta 219. sír;³¹ Keszthely-Fenekpuszta 15. sír;³² Környe 60. sír³³ és Szeged-Fehértó A 34. sír.³⁴ Ez a típus a kora és közép avar kori övkészletek jellemző darabja.³⁵ A környei 60. számú sírnek a tegezveretei is ugyanolyan típusúak, mint a bonyhádiak.³⁶

Tarsolyzáró

A sárgarézből öntött tarsolyzáró végei körívesek és átlukasztottak. A tarsolyzárók legutóbbi fel dolgozója, Tobias Bendeguz hét csoportba sorolta ezeket a tárgyakat, melyeken belül további altípusokat határozott meg. A bonyhádi darab az 1. típusba tartozik, azon belül is az 1a1 alcsoportba. Ennek a csoportnak a formai jegyei a hosszúkasán elnyújtott, közepén kiszélesedő, piskóta alakú lemez egy-egy lyukkal a végén. Ez a csoport kronológiailag a kora avar korra tehető.³⁷ Érdekessége ezeknek a tárgytipusoknak,

¹⁷ KALMÁR 1945, 284, Csákberény 365. sír; 285, 1. kép. 5. ábra. LÁSZLÓ 2017, 330; 107. tábla. 1. kép.

¹⁸ HERGOTT 2018, 145.

¹⁹ HOLEŠČÁK 2015, 304; 302, I. kép.

²⁰ BENDE 2017, 163.

²¹ BALOGH 2013, 441.

²² KALMÁR 1945, 291. Mokrin 67. A. sír; 289, 3. kép. 7. ábra.

²³ HERGOTT 2018, 145.

²⁴ HOLEŠČÁK 2015, 304; 302, I. kép.

²⁵ CSALLÁNY 1899, 419.

²⁶ BENDE 2017, 81.

²⁷ KALMÁR 1945, 291; 289, 3. kép. 7. ábra.

²⁸ BALOGH 2016, 197.

²⁹ SALAMON–ERDÉLYI 1971, 52–54. Környe: 23, 60, 75 sír; 119, II. tábla, 1–8. ábra. Mór 25. sír és Linz-Zizlau 74. sír. SALAMON–ERDÉLYI 1971, 54, 184–186. lábjegyzet.

³⁰ SALAMON–ERDÉLYI 1971, 71.

³¹ LÁSZLÓ 2017, 160; 158, 40. ábra, 2.6.1. ábra.

³² GARAM 2001, 91; 307, 56. tábla, 1. ábra.

³³ SALAMON–ERDÉLYI 1971, 52; 85, 33. ábra.

³⁴ GARAM 2001, 92; 308, 57. tábla, 1. ábra.

³⁵ GARAM 2001, 94; LÁSZLÓ 2017, 160.

³⁶ A környei temetőt Török Gyula a 6–7. század fordulójára keltezte. TÖRÖK 1954, 59.

³⁷ TOBIAS 2011, 279.

hogy funkciójukat tekintve másodlagos felhasználásúak, eredetileg templomi füstölőknek a függesztőelemei lehettek.³⁸ Háromágú bizánci füstölő függesztőtagok avar kori temetőkből Ada-Komlós-téglagyár/Ada-Ciglana Komlos³⁹ és Szekszárd-Tószegi dűlői 389. sírból adatolhatók.⁴⁰ Egyértelmű ábrázolás található Dalton korai keresztény tárgyakat összegyűjtő katalógusában.⁴¹

Övgarnitúra

A lemezes szíjvégek a kora és közép avar kor jellegzetes elemei. A lekerekített aljú, párhuzamos, egyenes oldalú változat inkább a kora avar korra keltezhető.⁴² A lekerekített végű, két lemezből egy pálcátaggal összeállított bronz nagyszíjvég (6. kép 4) a 7. századtól elterjedt a Kárpát-medencében, és közép avar korban is előfordul.⁴³ Az itt taglalt kisszíjvég nem a tarsoly tartalmát képezte, hanem a tarsoly alatt volt, és hozzátapadt a vascsiholóhoz.

Vascsiholó

Az enyhén ívelt hátú csiholó vas két vége elkeskenyedek és visszahajlik, a háta belső íve enyhén csúcsos. A csiholónak a Szolnok-Szanda-i gepida temető 135. sírjában található az egyik legközelebbi párhuzama.⁴⁴ Az avar kori csiholók közül a Tiszafüred 1149. és 113. sírből kerültek elő hasonló példányok. Ezek is kissé ívelt hátúak, a végeik azonban hosszabban és erőteljesebben hajlanak vissza.⁴⁵ A töredékes csiholóvas pontosabb for-

mai meghatározása végeinek hiányossága miatt nehézségekbe ütközik.

Gyöngy

A lapított gömb alakú gyöngy a csontváz felszedését követően a sír középső részén került elő. A gyöngy színe vöröses alapon törtfehér. A gyöngy dudoros, négyszeres hurokfolyatott rátétdíszes. A hasonló példányok többek között a Csákberény-Orondpusztán feltárt 240. és 356. sírből,⁴⁶ a Szekszárd-Bogyislói úti temető 238., 680. és 730. sírjából⁴⁷ és a Székkutas-Kápolnadűlő sírmező 18. sírjából⁴⁸ kerültek elő. Ezeknek a gyöngyöknek a dívatja a 6. század harmadik harmadától a 7. század első-második harmadáig tartott. Talán a tarsolyt díszítette vagy bajelhárítóként a tartalmát képezte.⁴⁹

Összegzés

A sír leletei között a gyöngy és a tegezveretek a 6. század végére, a 7. század elejére, a tarsolyzáró és a párhuzamos lemezes, oldalpálcás szíjvégek tátabban a kora avar korra datálják a sírt. A leletegyüttesben a tarsolyzárként szolgáló egykori bizánci füstölőhöz tartozó elem és az ezüst csésze a bizánci Balkán térségében egy kirabolt templom felszereléséből származhat, és egy olyan személy leletegyütteséhez tartozhatott, aki maga is részt vett az avarok balkáni hadjárataiban, vagy ilyen személyekkel kapcsolatban volt.

IRODALOM

BALOGH CSILLA

- 2013 A Duna-Tisza köze avar kori betelepülésének problémái (The colonization problems at between the Danube and Tisza in the Avar Age). Budapest.
2016 Régészeti adatok a Duna-Tisza közti avarok történetéhez (The History of the Avars in the Danube-Tisza Interfluve as Reflected in the Archaeological Record). Studia ad Archaeologiam Pazmaniensiae Vol. 6. Budapest.

BÁLINT CSANÁD

- 2004 A nagyszentmiklósi kincs. Régészeti tanulmányok. Varia Archaeologica Hungarica 16. Budapest.

³⁸ LAKATOS 2001, 149; Füstölők mellett a templomi mécses-tartóknak is lehetett két végén lyukas függesztőeleme. Byzanz. Das Licht aus dem osten. Kult und Alltag im Byzantinischen Reich vom 4. bis. 15. Jahrhundert. Ausstellungskatalog. Paderborn 2001, 145–146, Kat. I.48; 211–212, Kat. II.7.

³⁹ LŐRINCZY-STRÁUB 2003, 174; 182.

⁴⁰ TOBIAS 2011, 279.

⁴¹ DALTON 1901, 85, a–b ábra.

⁴² SOMOGYI 1984, 85.

⁴³ KISS 1984, 140; LÁSZLÓ 2017, 161.

⁴⁴ GARAM 2011, 163; 176. 2. ábra, 8. kép.

⁴⁵ GARAM 2011, 164; GARAM 2011, 178. 4. ábra.

⁴⁶ LÁSZLÓ 2017, 125; 131, 29. ábra. 11.2 és 11.6 ábra.

⁴⁷ PÁSZTOR 2001, 122.

⁴⁸ PÁSZTOR 2003, 335; 351; 367, 3. kép. 10. 1. ábra.

⁴⁹ PÁSZTOR 1996, 48.

- BENDE LÍVIA
2017 Temetkezési szokások a Körös-Tisza-Maros közén az avar kor második felében. Bestattungsbräuche in der zweiten Hälfte der Awarenzeit im Gebiet zwischen Körös, Theiss und Maros. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensiae* 8. Piliscsaba-Budapest.
- CSALLÁNY GÁBOR
1899 Népvándorláskori temetőről Szentesen. *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 19, 416–419.
- CSÍKY GERGELY
2006 A zsebesi avar temető fegyveres rétege. *Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek* (Tatabánya) 8, 111–124.
- DALTON, ORMONDE MADDOCK
1901 Catalogue of early Christian antiquities and objects from the Christian East in the Department of British and mediaeval antiquities and ethnography of the British museum. London.
- GARAM ÉVA
2001 Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts. *Monumenta Avarorum Archaeologica*. 5. Budapest.
2011 „...A tűz csiholója” In: T. Biró K.–Markó A. (szerk.): Emlékkönyv Violának. Tanulmányok T. Dobosi Viola tiszteletére. Budapest.
- HERGOTT KRISTÓF
2018 Avar kori nyílhegyek a Körös-Tisza-Maros vidéken (Avar age arrowheads from Körös-Tisza-Maros region). In: Kovács A.–Bíró Gy. (szerk.): Móra Akadémia Szakkollégiumi Tanulmánykötet. Szakkollégiumi Füzetek 5. Szeged, 138–154.
2019 Avar kori nyílhegyek a Tisza-Maros-Körös vidéken. A temetkezési szokások. *Veritatis Imago* (Szeged) 2019/2–3, 31–43.
- HOLEŠČÁK, MICHAL
2015 Early medieval arrowheads from the area of today's Slovakia. In: Cosma, C. (ed.): *Warriors, weapons, and harness from the 5th–10th centuries in the Carpathian Basin*. Cluj-Napoca.
- KALMÁR JÁNOS
1945 Az avar nyílhegy. Die Typen der awarischen Pfeilspitzen. *Archaeologiai Értesítő* (Budapest) 5–6, 283–294.
- KISS ATTILA
1984 A regölyi temető. Das Gräberfeld von Regöly. In: Kiss G.–Somogyi P. (eds): *Tolna megyei avar temetők* (Awarische Gräberfelder im Komitat Tolna). *Dissertationes Pannonicae* Ser. 3, Vol. 2. Budapest. 123–150.
- LAKATOS ATTILA
2001 Închizătoare de geantă din bronz în mediul avar (sec. VI–VII p. Chr.). Bronzene Taschenverschlüsse im awarischen Milieu (6.–7. Jh. n. Chr.). *Ephemeris Napocensis* (Cluj-Napoca) 11, 145–163.
- LÁSZLÓ GYULA
1955 Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. *Archaeologia Hungarica* 34. Budapest.
2017 A csákberény-orondpusztai avar kori temető. In: Szentpéteri J. (szerk.): *A Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat* 53. Székesfehérvár.
- LŐRINCZY GÁBOR–STRAUB PÉTER
2003 Újabb adatok az avar kori szűrőkanalak értékeléséhez I. (Neue Angaben zur Bewertung der awarenzeithlichen Sieblöffel I.) *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* (Szeged) 9, 171–187.
- NOLL, RUDOLF
1974 Vom Altertum zum Mittelalter. Katalog der Antikensammlung I. Kunsthistorisches Museum, Wien.
- PÁSZTOR ADRIEN
1996 A csákberény-orondpusztai avar kori temető gyöngyleleteinek tipokronológiai vizsgálata (The Typochronological Examination of the Bead Finds of the Csákberény-Orondpuszta Cemetery from the Avar Period). *Savaria – Pars Archaeologica* (Szombathely) 22/3, 37–83.
2001 A Szekszárd-Bogyiszló úti avar kori temető gyöngyleletei (Die Perlenfunde des Gräberfeldes an der Strasse Szekszárd Bogyiszló). *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* (Szekszárd) 23, 115–160.
2003 A székkutas-kápolnadűlői avar temető gyöngyleletei. Die Perlen des awarenzeithlichen Gräberfeldes von Székkutas-Kápolnadűlő. In: B. Nagy K.: *A székkutas-kápolnadűlői avar temető*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – *Monographia Archeologica* 1. Szeged, 331–370.
- RÉVÉSZ LÁSZLÓ
1991 Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* (Szeged) 1984–85, 615–639.
- SALAMON ÁGNES–ERDÉLYI ISTVÁN
1971 Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe. *Studia Archaeologica* 5. Budapest.
- CS. SEBESTYÉN KÁROLY
1932 „A sagittis Hungarorum...” A magyarok íja és nyila. *Dolgozatok a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből* (Szeged), 167–226.

SOMOGYI PÉTER

- 1984 A cikói temető. Das Gräberfeld von Cikó. In: Kiss, G.–Somogyi P. (eds): Tolna megyei avar temetők (Awarische Gräberfelder im Komitat Tolna). Dissertationes Pannonicae Ser. 3, Vol. 2. Budapest, 37–101.

SVOBODA, BEDRICH

- 1953 Poklad byzantského kovotepce v Zemianskám Vrbovoku. Památky Archeologické (Praha) 1, 33–108.

TOBIAS, BENDEGUZ

- 2011 Avar kori tarsolyzárók a Kárpát-medencében. (Awarenzeitliche Taschenverschlüsse in Karpatenbecken). A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia. Archaeologica (Szeged) 12, 277–312.

TÖRÖK GYULA

- 1954 Kora-avar sírok Mór. Archaeologiai Értesítő (Budapest) 81, 54–60.

UGRIN EMESE

- 1987 Le trésor de Zalesie. Louvain-La-Neuve.

VIDA TIVADAR

- 2016 Late Antique Metal Vessels in the Carpathian Basin: Luxury and Power in the Early Middle Ages (Késő antik fémedények a Kárpát-medencében. Gazdagság és hatalom a népvándorlás korában). Hereditas Archaeologica Hungariae 1. Budapest.
- 2017 Die frühbyzantinische Messingkanne mit Jagdszenen von Budakalász (Ungarn). Budapest.

A SILVER BOWL FROM AN EARLY AVAR BURIAL FOUND AT BONYHÁD (COUNTY TOLNA, HUNGARY)

GÁBOR K. TÓTH

In spring 2018, the archaeologists of the Wosinszky Mór County Museum (Attila Czövek and Gábor K. Tóth) inspected the area known as Szöcske-szántók lying north of Bonyhád after being notified of finds by museum friend metal detectorist (László Bulla and Péter Vincze). The area lies on a west to east running prominent elevation (110–130 m a.s.l.) at the confluence of the Majosi-árok and Aparhant Streams. The site was occupied during several periods from the Roman Age to the Modern Age. A relatively richly furnished burial was found in one of the boundary ditches. The most remarkable find was a semi-spherical silver bowl with repoussé ornamentation under its rim; the other finds from the burial were the fragment of a bone comb, three arrowheads, eight quiver

mounts, a quiver buckle, a large and a small strap-end, a bronze purse clasp (originally the suspension element of a Byzantine censer or oil-lamp), an iron strike-a-light and two flints, an iron knife, two iron buckles and a Roman coin. The bead and the quiver mounts can be dated to the late 6th–early 7th century, the purse clasp and the strap-ends made up of two plates and a side-strip to the broader Early Avar period. The purse clasp had originally been part of a Byzantine censer, which, together with the silver bowl, obviously originated from a looted church in Byzantium's Balkanic province and were the possessions of a person who had participated in the Avars' Balkanic campaigns or who had contact with these individuals.